

Pravnopovijesna analiza položaja Krima u SSSR-u s naglaskom na ustavnopravne elemente

Katalinić, Lucija

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:096812>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-04**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

Sveučilište u Zagrebu

Pravni fakultet

Katedra za opću povijest prava i države

**PRAVNOPOVIJESNA ANALIZA POLOŽAJA KRIMA U SSSR-u S NAGLASKOM
NA USTAVNOPRAVNE ELEMENTE**

Lucija Katalinić

DIPLOMSKI RAD

Mentor: Danijel Javorić Barić, mag. iur.

Zagreb, kolovoz 2022.

Izjava o izvornosti

Ja, Lucija Katalinić, pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključiva autorica diplomskog rada, da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristila drugim izvorima do onih navedenih u radu.

Lucija Katalinić, v.r.

Zahvale

Zahvaljujem svom mentoru Danijelu Javoriću Bariću na svesrdnoj pomoći, koju mu nije bilo problem pružiti tijekom godišnjeg odmora, produženih vikenda niti kada su pozivi bili u roamingu.

Zahvaljujem Katedri za opću povijest prava i države na ukazanom povjerenju i suradnji tijekom mog studentskog obrazovanja.

Zahvaljujem svojoj obitelji i svim svojim prijateljima na podršci i motivaciji, bez vas ovo ne bi bilo moguće.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. USTAV SAVEZA SOVJETSKIH SOCIJALISTIČKIH REPUBLIKA IZ 1936.....	2
2.1. Uvod u Ustav/36.....	2
2.2. Procedura donošenja Ustava/36	4
3. GLAVNE ODREDNICE USTAVA/36	9
3.1. Vrhovni sovjet i Prezidij	9
3.2. Vijeće narodnih komesara	10
3.3. Prava i dužnosti građana	11
3.4. Sudska vlast.....	14
3.5. Federativno uređenje i republike.....	16
4. KRIMSKO PITANJE	18
4.1. Administrativna inkorporacija Krima u Rusko Carstvo.....	18
4.2. Odluka <i>O predaji Krimске oblasti iz sustava Ruske Federacije – sustavu Ukrajinske SSR</i> 20	20
4.3. Utjecaj raspada Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika na položaj Krima.....	22
4.4. Tijek ukrajinske krize.....	24
4.5. Aneksija Krima 2014. godine.....	27
4.6. Ruska vojna intervencija na Krimu za vrijeme ukrajinske krize 2014. godine.....	28
5. ZAKLJUČAK.....	31
LITERATURA	33

1. UVOD

Sovjetski ustav donesen 1936. (dalje u tekstu: Ustav/36) često se naziva *najdemokratskijim sovjetskim* ustavom, usprkos svojoj reputaciji staljinističke tvorevine. Kako bismo pomirili ove dvije naizgled suprotne predodžbe istog teksta, potrebno je analizirati okolnosti pod kojima je ustav nastajao. Pritom naglasak neminovno mora biti stavljen na utjecaj vladajuće stranke na političku misao stanovništva sovjetske države. Upravo su političke, društvene i kulturne promjene u kojima se sovjetsko socijalističko društvo nalazilo tridesetih godina prošlog stoljeća poslužile kao argument u korist reformi dotadašnjeg ustavnog uređenja.

U prvom se dijelu ovog rada analizom najvažnijih odrednica ustava nastoji dati uvid u uređenje izvršne i sudske vlasti, prava i dužnosti građana te federativnog uređenja tadašnje republike. Posljednja kategorija ovdje predstavljenih ustavnih odredbi od posebne je važnosti. Naime, odrednice ustava koje govore o federativnom uređenju ukazuju na jačanje centralizacije koja je utjecala na vanjske poslove saveznih republika.

Drugim se dijelom ovog rada daje kratki pregled povijesti Krima počevši od inkorporacije u Rusko Carstvo. Tim se osvrtom nastoji stvoriti kontekst u kojem je taj poluotok postao dio ruske povijesti. Sljedeća prekretnica u krimskoj povijesti koja je analizirana u ovom radu jest Hruščovljeva odluka o predaji Krima Ukrajini 1954. godine, koja je često nazivana *Hruščovljevim darom* SSR Ukrajini, kao čin iskupljenja za Staljinov teror tijekom sovjetske kolektivizacije poljoprivrede. *Dar* nije predstavljao problem sve dok Krim biva sastavni dio SSSR-a, što se mijenja raspadom istog devedesetih godina prošlog stoljeća. Razvoj takve političke situacije na Krimu rezultirao je raspisivanjem referenduma 20. siječnja 1991. kojim Krim vraća status Autonomne Sovjetske Socijalističke Republike te takav status zadržava do poništavanja odluke o neovisnosti od strane ukrajinskog parlamenta 1992.

Pregledom novije pravne povijesti Krima nastojala se u kontekst staviti posljednja cjelina ovog rada koja se osvrće na aktualnu temu ukrajinske krize koja se odvijala 2014. godine i u konačnici rezultirala ruskom aneksijom Krima. Takav je ruski politički potez 2014. osuđivan od strane međunarodne zajednice, a ovim se radom analiziraju i međunarodnopravni argumenti Ruske Federacije.

2. USTAV SAVEZA SOVJETSKIH SOCIJALISTIČKIH REPUBLIKA IZ 1936.

2.1. Uvod u Ustav/36

Na Staljinovu inicijativu, Centralni komitet komunističke partije je u veljači 1935. predstavio Sedmom Kongresu Sovjeta ideju o reviziji Ustava iz 1924. godine. Takvu su izmjenu opravdavali navodeći kako su se dogodile dramatične promjene u sovjetskom društvu od 1929. Naime, smatrali su kako je kapitalizam poražen te stoga treba uskladiti pravni i politički sustav s novim socijalističkim društvom.¹ Inicijativa za reformom ustava bila je dio šireg diskursa kao niza tendencija 1933.-1936., viđenih kao umjereni zaokret ka političkom, gospodarskom, pravosudnom i ideološkom razvoju, koji je uključivao i trend jačanja načela zakonitosti.²

Arhivski dokumenti sačinjeni u ranim fazama ustavne reforme, naglašavaju kako je Ustav iz 1936.³ primarno konstruiran za vanjsku uporabu. Ideja ustava je zamišljena kao instrument kojim će se zadiviti Zapad i europsko stanovništvo, u svrhu prikupljanja saveznika koji će u socijalizmu vidjeti protutežu fašizmu i ekonomskoj krizi koja je rasla pred njihovim očima. Iz tog su razloga tijekom izrade nacрта novog ustava proučavani tekstovi ustava zapadnog svijeta te su tako u nacrt uvedeni ideali poput općeg prava glasa i aktivnog sudjelovanja naroda u izgradnji politike. Među materijalima koji su bili proučavani ističu se engleski, belgijski, njemački, norveški, čehoslovački i švicarski izborni zakoni, ali i *Deklaracija o pravima čovjeka i građanina* iz 1789. Dakle, međunarodna slika SSSR-a je dakako bila u pozadini razmišljanja tijekom revizije dotadašnjeg ustavnog teksta, a često je smatrana i glavnim faktorom Staljinove želje za liberalizacijom politike.⁴

Kako bi se razumjelo koje je aspekte europske ustavne teorije sovjetsko vodstvo ugradilo u Ustav/36, ključno je razumjeti kakvu su ulogu vladajući naumili ustavu u

¹ Arch Getty, J., *State and Society Under Stalin: Constitutions and Elections in the 1930s*, *Slavic Review*, br. 1, 50/1991., 18-35., str. 19.

² Velikanova, O., *Mass Political Culture Under Stalinism, Popular Discussion of the Soviet Constitution of 1936*, Palgrave Macmillan, 2018., str. 37.

³ *Constitution (Fundamental law) of the Union of Soviet Socialist Republics, Adopted at the Extraordinary Eight Congress of Soviets of USSR, December 5, 1936.*, prev.H. Dawson, Kogarah 3.

⁴ *Ibid.*, str. 49.

sovjetskom društvu. Stranački i državni čelnici gledali su na ustav kao kodifikaciju tekovina socijalizma, a ne kao dokument koji identificira ciljeve kojima se teži ili vodeća načela. U svom govoru u studenom 1936. na 8. kongresu Sovjeta, Staljin je jasno rekao kako se ustav ne smije miješati s programom:

„Program govori o onome što još ne postoji i što mora biti ostvareno i izboreno u budućnosti, ustav s druge strane, mora govoriti o onome što već postoji, što je već dobiveno i pobijeđeno trenutno, u sadašnjosti.“⁵

Ustav/36 se uobičajeno naziva Staljinov ustav⁶, on je naime igrao je ključnu ulogu u artikuliranju službenog obrazloženja za novi ustav, u sazivanju Ustavne komisije, kojoj je bio predsjedao te u uređivanju nacrtu Ustava. Njegovi su prijedlozi obično bili odlučujući. Jedna od njegovih važnijih uloga bila je zagovaranje širenja grupa koje su se kvalificirale za stjecanje prava. Imao je važnu ulogu u kreiranju okvira rasprave, prvo doprinoseći formuliranju nacrtu, a zatim ispitivanjem ishoda narodne rasprave i davanjem svoje potpore za ratifikaciju promijenjenog nacrtu ustava u prosincu 1936.⁷

Ustav se treba promatrati kao središte Staljinove zakonodavne reforme provedene kroz povećanje društvene stabilnosti, političkog legitimiteta; što se nastojalo dostići redefiniranjem sovjetskog građanstva kroz uključivanje šireg segmenta stanovništva poput klasnih neprijatelja, koji su tijekom dva prethodna ustava bili obespravljani.

Sovjetska vlast u sudjelovanju građana vidi oruđe protiv birokratizma i korupcije, stoga Staljin u nacrtu Ustava/36 promovira proširenje izbora i izbornih kampanja te povećanje broja kandidata na izborima. Iako se ideja o višestranačkim izborima još uvijek nije čula, napominje se kako će pod režimom novog ustava sve društvene organizacije, ne samo Komunistička partija, imati pravo nominirati kandidate. Takvo natjecanje, ne među strankama, nego među

⁵ Lomb, S., *Stalin's Constitution: Soviet Participatory Politics and the Discussion of the 1936 Draft Constitution*, Routledge, New York, 2018., str. 14-15.

⁶ U literaturi se pojavljuju i drugačija mišljenja, npr. prema Lomb S., *Stalin's Constitution*, njegova je uloga u izradi ustava bila *epizodna*, cit.: „Iako se u narodu Ustav iz 1936. često naziva Staljinov ustav, Staljinova uloga u ovoj studiji je epizodna... Dok je Staljin igrao vodeću ulogu u formuliranju ustava, Molotov jest taj koji je najavio potrebu revizije Ustava iz 1924 na 7. kongresu Sovjeta u veljači 1935. nakon čega je Centralna izvršna komisija izabrala Ustavnu komisiju od 31 člana.“

⁷ *Ibid.*, str. 17.

kandidatima, proletarijatu bi dozvolilo izvršiti promjenu u vladi i politici kroz masovno sudjelovanje naroda. Naime, namjera Staljina i Komunističke partije u pozadini ovakvih izbora nije bila ugroziti svoju stranku ili koncept demokratskog centralizma; ono što se htjelo postići ustavnim revizijom jest poboljšati učinkovitost, legitimnost te podršku partije, a pritom ukloniti birokrate.⁸

Središnje vodstvo stranke imalo je specifičnu predodžbu demokracije i zakonitosti koja bi ohrabrila građanina na sudjelovanje. Dok zapadni znanstvenici mogu vidjeti kontradikciju između strogo kontroliranog jednostranačkog državnog ustrojstva utemeljenog na načelima demokratskog centralizma s jedne strane i sudjelovanja naroda s druge, takva kontradikcija nije postojala u umovima sovjetskih vođa. Smatrali su kako je sudjelovanje naroda bitno za razvoj društvenog i ekonomskog sustava u SSSR-u. Takvo razmišljanje proizvelo participativnu retoriku koja je prethodila raspravi nacrtu ustava, kao i dalo temelj središnjoj državnoj vlasti da vodi i upravlja raspravom.⁹

Centralni komitet komunističke partije je drugog veljače 1935. godine predstavio Sedmom Kongresu Sovjeta plan za izradu novog ustava. Najavljeno je osnivanje Ustavne komisije koja će se baviti njegovim formuliranjem kroz sljedeću godinu. Ustavna komisija se sastojala od 31 člana koji su bili imenovani već u veljači, no njihov se prvi sastanak održao tek u srpnju iste godine.¹⁰ Na Kongresu Sovjeta šestog veljače također su predstavljene odrednice prema kojima bi se trebao razviti novi ustav. Ustavom je, kao što je već najavljeno, trebalo obuhvatiti sve promjene koje su se dogodile tijekom proteklog desetljeća, od industrijalizacije i kolektivizacije do transformacije u socijalističko društvo. Drugi korak bio je osiguranje daljnje demokratizacije društva kroz reformu izbornog sustava.

2.2. Procedura donošenja Ustava/36

Prva sjednica Ustavne komisije, kojoj je predsjedao Staljin, održala se 7. srpnja 1935. i tom se prilikom imenovalo dvanaest potkomisija. Sam Staljin je izravno upravljao

⁸ *Ibid.*, str. 15-16.

⁹ *Ibid.*, str. 13.

¹⁰ Getty, J., *op. cit.* (bilj. 1.), str. 19.

potkomisijom za generalna pitanja dok su ekonomska pitanja su pripala Vyacheslavu Molotovu, financije Vlasu Chubaru, a Nikolai Bukharin je preuzeo pravo. Razvoj izbornog sustava nadzirao je Karl Radek, dok je zadaća Andrey Vyshinskya bila reforma sudskih organa. Na prvom sastanku izražena je potreba za odabirom pomoćnika potkomisija te je također navedeno kako se prvi nacrti trebaju dostaviti u roku od dva mjeseca.¹¹

Nijedna komisija nije ispoštovala rok od dva mjeseca te se rad nastavio tijekom cijele godine. Ono što je izgledalo kao revizija dotadašnjeg ustava postao je dugotrajan proces koji je uključivao barem 5 nacrti komisija. Prvi djelomični nacrti poslani su uredničkoj potkomisiji koja se sastojala od Iakova Iakovleva, Alekesia Stetskii i B. M. Tal' . Urednička potkomisija je od poslanih prijedloga sastavila nacrt u veljači 1936., dok je druga verzija nacrtu završena sredinom travnja te godine.¹²

Stetskii, Iakovlev i Tal' su 17. travnja 1936. podnijeli Staljinu nacrt ustava koji se, pregledavši ga, sastao s uredničkim potkomisijom u svom uredu 17., 18., 19. i 22. travnja 1936. i osobno revidirao nacrt Ustava više puta. Urednička potkomisija je 18., 19. i 22. travnja sastavila nov nacrt koji je sadržavao većinu Staljinovih prijedloga. Takav je nacrt predstavljen cijelom Ustavnom povjerenstvu, uslijed čega su napravljene izmjene te je peta verzija nacrtu objavljena za javnu raspravu 12. lipnja.¹³

Originalni se nacrt usredotočio na stvaranje sveobuhvatnog programa sociokulturnog razvoja, osmišljenog za stvaranje modernog sovjetskog građanstva. Kao dugogodišnji boljševici, Iakovlev, Stetskii i Tal' bili su predani preoblikovanju društva promjenom društvenih odnosa, rodnih uloga, i brisanjem buržoaskih obrazaca života.¹⁴ Međutim, unatoč radikalnoj ekonomskoj politici 1930-ih, Staljin je bio društveni konzervativac. Uklonio je mnoge aspekte radikalnijih društvenih promjena iz nacrtu ustava, osiguravajući tako nastavak tradicionalnijih društvenih uloga.¹⁵ Kao što je već spomenuto, iako glavna inicijativa za pisanje Ustava pripada Staljinu, pisanje nacrtu ustava bio je kolektivni posao koji je uključivao

¹¹ *Ibid.*

¹² Lomb, S., *op. cit.* (bilj. 5.), str. 18.

¹³ *Ibid.*

¹⁴ *Ibid.*, str. 19.

¹⁵ *Ibid.*

potkomisije, uredničku potkomisiju, i konačno, cijelu Ustavnu komisiju. Iako dostupna arhivska građa ne daje informaciju tko je, osim Staljina, predložio koje aspekte nacrtu i zašto, to ne bi smjelo skrenuti pažnju s ključnog aspekta nacrtu ustava kao rezultata kolektivnog napora vodećih članova Partije i državnih dužnosnika koji su dijelili zajedničku viziju uloge i svrhe ustava.¹⁶

Rasprava o nacrtu ustava započela je 12. lipnja 1936. objavljivanjem u središnjim državnim i partijskim novinama, *Pravda* i *Izvestija*. Funkcija rasprave o nacrtu ustava bila je mobilizacija cijelog stanovništva SSSR-a koji je trebao proučiti tekst nacrtu ustava, njegove teorijske osnove te prava i dužnosti prenesene građanima, sve u kontekstu nastavka izgradnje socijalizma.¹⁷ Središnji dužnosnici su objavili takvu poruku putem tiska i potaknuli lokalne dužnosnike da izrade detaljne planove za postizanje ciljeva. Provedba javne rasprave o nacrtu Ustava predstavljala je sjecište središnjih ciljeva i lokalnih stvarnosti. Komunistička partija i njeni dužnosnici su predvidjeli šestomjesečnu raspravu o nacrtu kojom bi se ustav predstavio narodu kao utjelovljenje socijalističkih tekovina. Međutim, lokalna stvarnost na kraju je raspravu uspjela oblikovati sasvim drugačije. Nedovoljno osoblja i loše pripremljeni lokalni dužnosnici ovu su zadaću tretirali kao samo još jednu kampanju, a mnogi građani iznosili su mišljenja koja su bila u suprotnosti s ciljevima središnjeg vodstva.¹⁸

Prezidij je slao obrasce i pisma te je zahtijevao redovita izvješća od strane lokalne uprave koju su poticali na redovito organiziranje skupa gdje se raspravljalo o ustavu.¹⁹ Provedba javne rasprave o ustavu polučila je sukob središnjeg cilja i lokalne stvarnosti. Dok je državni vrh nastojao predstaviti ustav kao utjelovljenje socijalističkih tekovina, mnogi su građani u javnoj raspravi vidjeli priliku za izražavanjem mišljenja koja su proturječila ciljevima središnjeg vodstva.²⁰ Zbog slabe pažnje i truda lokalnih čelnika sovjetsko vodstvo počelo je inzistirati na većem trudu birokrata u njihovom odnosu s masama, stavljajući pozornost na želje

¹⁶ *Ibid.*, str. 18.

¹⁷ Getty, J., *op. cit.*, str. 23.

¹⁸ Lomb, S., *op. cit.*, str. 62.

¹⁹ Grubišić, P., *Najdemokratskiji ustav – Staljinska konstitucija iz 1936.*, diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Zagreb, Odsjek za povijest, 2017., str. 76.

²⁰ Lomb, S., *op. cit.*, str. 62.

naroda vezane uz nacrt ustava.²¹ Kritike su rezultirale prozivkama od strane Vijeća narodnih komesara, Sovjetske kontrolne komisije i tiska.²² Takav neuspjeh je pokazao nedostatak predanosti važnom političkom zadatku, ali što je još važnije smanjila se kvaliteta rasprave među stanovništvom. Bez podrške onih koji vode raspravu, sastanci, prijedlozi i dodaci nacrtu ustava težili su odstupanju od propisanog narativa. Umjesto toga, prijedlozi su se usredotočili na lokalne i osobne interese, a ne na viši cilj- mobilizaciju stanovništva u nastavku izgradnje države.²³ Ovi funkcionalni problemi i reinterpretacije politike u periferiji često su dovodili do rezultata koji nisu bili u potpunosti usklađeni s onim što je boljševičko vodstvo namjeravalo.²⁴

U urbanim sredinama, gdje su Komunistička partija i država imale snažnu prisutnost i jake postojeće mreže iz kojih bi mogle privući organizatore i agitacijske radnike, rasprava o nacrtu ustava protekla je kako su središnji dužnosnici zamislili iako je bilo problema.²⁵ Među većim kritikama našle su se one iz Lenjingrada i Smolenska. Čak četvrtina primjedbi potonjeg odnosila se na neravnopravnost prema seljacima, a ta se brojka na državnoj razini povećala na trećinu. Zahtijevali su da u ustavu budu izjednačeni s radnicima te da se poboljša obrazovanje u ruralnim krajevima. Uz to se tražio nadzor nad zemljom koju obrađuju kolektivne farme s pravom slobodnog izbora direktora kolhoza, dok je manji postotak izrazio želju za pravom na javno biranje sudaca.²⁶ Među glasnijim proklamacijama našle su se one usmjerene protiv birokrata i „uhljeba“ koje su htjeli proglasiti narodnim neprijateljima i progoniti. Nekima je smetalo i pravo na slobodan govor i sastajanje, koje bi se, u slučaju antisovjetskih izjava, teško kažnjavalo. Ljudi koji su bili izdajice ili u srodstvu s njima, bili bi izvrgnuti uhićenjima od strane svakog građana Sovjetskog Saveza.²⁷

Kako su dodaci nacrtu ustava stizali u regionalne i središnje urede, dužnosnici su primijetili veliki broj “pojedinačnih” i “neprikladnih” prijedloga koji su dolazili sa sela. Takvi

²¹ Grubišić, P., *op. cit.* (bilj. 19.), str. 76.

²² Wimberg, E., *Socialism, Democratism and Criticism: The Soviet Press and the National Discussion of the 1936. Draft Constitution*, *Soviet Studies*, br. 2, 44/1992., 313-332., str. 317.

²³ Lomb, S., *op.cit.*, str. 70.

²⁴ *Ibid.*, str. 79.

²⁵ *Ibid.*, str. 80.

²⁶ Getty, J., *op. cit.*, str. 26.

²⁷ *Ibid.*, str. 26-27.

prijedlozi su bili skloni usredotočiti se na lokalne i osobne stvari, kao što su dani odmora na kolektivnoj farmi, što je odstupalo od ideje socijalističke izgradnje koju su središnji dužnosnici nastojali naglasiti u svojim planovima i člancima objavljenim u središnji tisak. Krivnja je pala na organizacijske promašaje dužnosnika koji su rezultirali neispunjenjem središnjih očekivanja. Otvaranjem nacrtu ustava za raspravu, država je dobila odgovore koji su odstupali od središnjih očekivanja. Središnja vlast nije mogla prihvatiti kako su takvi prijedlozi uistinu bili oličenje stvarnosti narodnog mišljenja te su iz tog razloga za neuspjeh okrivili pokrajinske dužnosnike.²⁸

Prezidij je poslao preinake odabranoj komisiji na obradu te je najavio 8. Izvanredni sastanak Kongresa Sovjeta. Staljin je dvadeset i petog studenog govorio ispred kongresa. Prvo je otpočeo s teorijskim razlozima za oko stvaranja novog nacrtu, potom je analizirao buržoaske ustave kao i njihovu reakciju na novo poglavlje u sovjetskoj politici. Nakon toga otpočela je rasprava na promjene i dodatke koje je predložila javnost. Cilj ovoga bio je dakako da se izbjegnu teme koje su stvarale nelagodu sovjetskom vrhu. U konačnici većina prijedloga bila je odbijena ili namjerno zanemarena.²⁹

Nakon što se Ustavna komisija sastajala u razdoblju od drugog do četvrtog prosinca, konačni izgled ustava poslan je na izglasavanje u . Ustav je jednoglasno izglasan petog prosinca 1936. te mu se tepalo kao najdemokratskijem ustavu na svijetu. Novi ustav je narodu predstavljen kao rezultat svih postignuća i pobjeda sovjetskoga radnika. Međutim, ustav je u stvarnosti bio propagandno sredstvo SSSR-a, koje je na unutarnjem planu osiguravalo primat partije i nomenklature, dok je na vanjskom planu predstavljalo protutežu zapadnoj demokraciji i rastućem fašizmu.³⁰

²⁸ Lomb, S., *op. cit.*, str. 81.

²⁹ Getty, J., *op. cit.*, str. 27.

³⁰ Grubišić, P., *op. cit.*, str. 117-118.

3. GLAVNE ODREDNICE USTAVA/36

3.1. Vrhovni sovjet i Prezidij

Prema ustavnom uređenju iz 1924. godine zemlja je bila parlamentarna država koja se temeljila na kombinaciji neposrednih i posrednih izbora; Kongres Sovjeta SSSR-a birao je narod neposredno, a Kongres je zatim birao Centralni izvršni komitet od 500 do 600 delegata podijeljenih u dva doma - Savezni sovjet (vijeće) i Sovjet (vijeće) nacionalnosti.³¹ Ustav/36 potvrđuje status Vrhovnog sovjeta, sačinjen od dvaju ravnopravnih domova, Saveznog sovjeta i Sovjeta nacionalnosti, kao vrhovnog, ustavotvornog organa vlasti kojem pripada isključiva zakonodavna vlast.³² Oba doma biraju neposredno građani SSSR-a i domovi imaju približno isti broj članova; oko 550, 1.143 u oba doma.³³ Deputate za Savezni sovjet bira svaka savezna republika srazmjerno broju stanovnika, dok u Sovjet nacionalnosti deputate ne biraju samo savezne republike, nego i „niže federalne jedinice“; autonomne republike, autonomne oblasti i nacionalni okruzi.³⁴

U članku 30. Vrhovni sovjet je potvrđen kao najviša instanca vlasti u Savezu te se u iduća dva članka navodi ovlast Vrhovnog Sovjeta da pozove na odgovornost ostale organe vlasti.³⁵ Vrhovni sovjet birao je Prezidij kao i prije, ali je također imenovao Sovjet narodnih komesara koji je bio najviši izvršni i administrativni organ u državi.³⁶

Prezidij se sastojao od predsjedatelja, jedanaest zamjenika predsjedatelja, tajnika te još dvadeset i četiri člana. Kao što je ranije navedeno, svi oni mogli su biti pozvani na odgovornost Vrhovnom sovjetu. Prezidij je, kao kolegijalni poglavar države, vršio neke od poslova iz nadležnosti Vrhovnog sovjeta; on može sazvati Vrhovni sovjet i raspisati referendum, a kao

³¹ Overy, R. J., Diktatori: Hitlerova Njemačka i Staljinova Rusija, ur: Neda Pavić; Janko Paravić, Zagreb, 2005., str. 61.

³² Kurtović, Š., Opća povijest prava i države - II. knjiga – Novi vijek, Zagreb, 2002., str. 339.

³³ *Ibid.*

³⁴ *Ibid.*

³⁵ Grubišić, P., *op. cit.*, str. 90.

³⁶ Overy, R. J., *op. cit.* (bilj. 31.), str. 61.

tijelo stalno na okupu i poglavar države, ima sve poslove koji pripadaju tom položaju u međunarodnim odnosima.³⁷

U ožujku 1946. komesarijati su preimenovani u ministarstva pa je predsjedavajući Sovjeta narodnih komesara postao predsjednik Vijeća ministara kojemu je pomagalo šest potpredsjednika i širi kabinet stručnjaka iz pojedinih ministarstava.³⁸ Članak 53. dodaje kako Prezidij ostaje na snazi nakon raspuštanja Vrhovnog Sovjeta, te se kreće u izglasavanje novoga vodstva tek nakon uspostavljanja novog Vrhovnog Sovjeta. Članci 54. i 55. određuju da to razdoblje ne smije biti duže od dva mjeseca te da Prezidij mora organizirati sjednicu Vrhovnog Sovjeta unutar mjesec dana nakon izbora.

3.2. Vijeće narodnih komesara

Peto poglavlje Ustava/36 definira izvršnu vlast u državi te definira vladu SSSR-a – Vijeće narodnih komesara, koje je bilo najviše izvršno i upravno tijelo SSSR-a. Ono je bilo odgovorno Vrhovnom Sovjetu, a u razdoblju između sjednica Vrhovnog Sovjeta, Prezidiju Sovjetskog Saveza. Zadaće Vijeća uključivale su upravljanje svesaveznim i savezno-republičkim narodnim komesarijatima i drugih njima podređenim gospodarskim i kulturnim institucijama. Vijeće je također imalo ovlast za donošenje mjere za održavanje javnog reda, zaštite interesa države i zaštite prava građana. Temeljem članka 66. Ustava, Vijeće narodnih komesara SSSR-a donosi odluke u skladu s važećim zakonima i nadzire njihovo izvršenje te takve odluke Vijeća imaju obvezujući učinak na cijelom teritoriju SSSR-a. Prema člancima 67. i 69. Vijeće ima pravo zaustaviti mjere koje provode narodni komesari na saveznoj razni, ali i one republičkih vijeća.

Vijeće narodnih komesara se sastojalo se od osam dijelova, a ovlast formiranja Vijeća pripadala je Vrhovnom Sovjetu. Prve osobe Vijeća su predsjedatelj te njegov zamjenik, a tijelo također tvore predsjedatelji Komisija; predsjedatelj Komisije za državno planiranje, sovjetsku kontrolu, poljoprivredne zalihe, umjetnost i edukaciju. Vijeće tvore i narodni komesari SSSR-a. Status narodnih komesara SSSR-a objašnjen je člancima 72. do 78. Oni su zaduženi za

³⁷ Kurtović, Š., *op. cit.* (bilj. 32.), str. 339.

³⁸ Overy, R. J., *op. cit.*, str. 61.

upravljanje i usmjeravanje grana administracije te prema tome imaju pravo na izdavanje ograničenih zapovjedi koje moraju biti u skladu sa saveznim zakonima i odlukama Vijeća narodnih komesara.³⁹

Narodni komesari se prema članku 74. ustava se dijele na svesavezne i savezno-republičke. Prema članku 75., svesavezni komesarijati usmjeravaju administraciju na čitavom teritoriju Sovjetskog Saveza, izravno ili preko tijela koje su imenovali. Ovlasti svesaveznih komesarijata prema članku 77. obuhvaćaju: obranu; vanjske poslove; vanjsku trgovinu; promet; veze; vodni transport; tešku industriju i vojnu industriju.⁴⁰ Savezno-republički komesarijati prema članku 76. djeluju preko istoimenih republičkih komesarijata te su usmjereni na specifične dijelove određene od strane Vrhovnog Sovjeta ili Prezidija SSSR- a. Temeljem članka 78. njihove ovlasti obuhvaćaju: prehrambenu industriju; laku industriju; šumsku industriju; zemljoradnju; žitne i stočne sovhoze; financije; unutarnju trgovinu,; unutarnje poslove; pravosuđe i zdravstvo.⁴¹

Šesto se poglavlje Ustava/36 odnosi se na funkcioniranje komesarijata na republičkoj razini. Obuhvaća članke 79. do 88. te uglavnom uspostavlja iste odnose republičkih organa kako bi bili u skladu sa savezima. Poglavlja sedam i osam odnose se na niže državne razine.

3.3. Prava i dužnosti građana

Deseto poglavlje Ustava bavi se pravima i dužnostima građana Sovjetskog Saveza. Prema Schmidu, Staljinov se Ustav treba žanrovski iščitavati kao bajka, u kojoj je život sovjetskog naroda prikazan jednostavnim i blaženim, dok je sam narod glavni protagonist ustavnog teksta— pojavljuju se kao sretni ljudi: rade, ne zato što moraju, već zato što žele; zajedno sa svetom „dužnošću i pravom“ na rad. Istovremeno je taj bajkovit prostor zatvoren i nema otvaranja prema vanjskom svijetu, stoga Ustav predano bdije nad tim zatvorenim

³⁹ Grubišić, P., *op. cit.*, str. 94.

⁴⁰ Kurtović, Š., *op. cit.*, str. 338.

⁴¹ *Ibid.*

sustavom.⁴² Staljinističko društvo je zatvoreno društvo; izvan Ustava nema sretnog života i ne može biti.

Zbog marksističke prirode Sovjetske države, klase su bile presudni faktor u razvrstavanju građanstva.⁴³ Prvi članak nacrtu Ustava/36 definirao je SSSR kao socijalističku vladavinu slobodnih radnika grada i sela, no Staljin je značajno revidirao ovaj članak, promijenivši ga u „SSSR je socijalistička država radnika i seljaka.“⁴⁴ Upotreba formulacije „radnici i seljaci” implicira snažnu odvojenost tih dviju kategorija; retoričko razdvajanje radnika i seljaka u Ustavu ujedno je stvorilo i impliciralo nejednakost između dviju skupina.

Iščitavanjem daljnjih odredaba Ustava kojima se opisuju prava i dužnosti građana uočava se kako Staljin seljake nije smatrao punopravnim građanima sa svim pravima i privilegijama radničke klase. Ovakva nejednaka raspodjela prava, unatoč jamstvima ravnopravnosti, bila je oštro osporavana tijekom javne rasprave nacrtu.⁴⁵ Sovjetski seljaci su odmah shvatili moguće implikacije ustavne formulacije i u nacionalnoj raspravi koja je uslijedila postavili su pitanje njihovog isključenja iz raznih privilegija poput besplatnih godišnjih odmora, mirovina, zdravstvene skrbi i obrazovanja. Iako je država je bila svjesna opsežnog prigovora po tom pitanju, ništa nije bilo poduzeto da se isti otkloni te se od javnosti prikrio razmjer prosvjeda.⁴⁶ U svom govoru o Ustavu na 8. Kongresu Sovjeta u studenom 1936., Staljin je branio svoj izbor riječi, navodeći da je poznato kako Sovjetski Savez tvore dvije klase, radnička klasa i seljaci te da samo ovakva terminologija predstavlja “pravi” društveni sastav SSSR-a.⁴⁷

Deseto poglavlje Ustava započinje člancima koji se odnose na pravo na rad, odmor osiguranje materijalne sigurnosti tijekom starosti ili u slučaju bolesti ili pak gubitka sposobnosti za rad. Tekst članka 118. čak sadržava obećanje prema kojem je pravo na rad

⁴²Schmid, U., Constitution and narrative: peculiarities of rhetoric and genre in the foundational laws of the USSR and the Russian federation, *Studies in East European Thought*, br. 3-4, 62/2010., 431-451., str. 437.

⁴³ Lomb, S., *op. cit.*, str. 19.

⁴⁴ *Ibid.*

⁴⁵ *Ibid.*, str. 20.

⁴⁶ Getty, J., *op. cit.*, str. 23.

⁴⁷ Lomb, S., *op. cit.*, str. 21.

ostvarivo kroz rast učinkovitosti socijalističkog društva, eliminaciju svake mogućnosti nastanka ekonomske krize te potpuno ukidanje nezaposlenosti. Ustavom je također zagarantirano obvezno osnovno školovanje, dok je više školovanje dostupno besplatno i na materinskom jeziku.

Člankom 122. žene Sovjetskog saveza stavljene su u ravnopravan položaj s muškarcima kroz osiguranje jednakih prava na ekonomskoj, državnoj, kulturnoj, socijalnoj i političkoj razini. Prvotno je taj članak, kako su ga zamislili Stetskii, Iakovlev i Tal, imao drugačiju formulaciju. Njegov je tekst ženama osiguravao jednaku plaću za obavljen rad, pravo na jednaku mogućnost za osnovno, srednje i visoko obrazovanje te prava koja su omogućavala položaj u obitelji bez standardnih rodnih uloga. Staljin je unio izmjene u ovaj članak te je predstavio verziju koja je uklonila neke od specifičnih privilegija i zaštite koje je prvotna ustavnog članka verzija pružila ženama. Staljinova nova verzija nije uključivala jednaku plaću za jednak rad ili promaknuće jednakih rodnih uloga unutar obitelji. Na sjednici Ustavnog povjerenstvo je pak dodatno izmijenjen članak; ponovno je uvedena odredba o jednakim plaćama uz obećanje za širenjem mreža bolnica za rađanje, što je ponovno stavilo naglasak na ulogu žene kao majke u socijalističkom društvu.⁴⁸

Ustavom je potvrđena ravnopravnost građana Sovjetskog saveza na svim razinama, neovisno o rasi ili nacionalnosti. Članak 125. jamči uobičajene građanske slobode - slobodu govora i tiska, okupljanja i demonstracija, no građani mogu ostvariti ta prava samo ako su u skladu s interesima radnika i s ciljem jačanja socijalističkog sustava. Članak 126. dozvoljava ujedinjavanje građana u trgovinske saveze, organizacije mladih kao i sportske, kulturne, tehničke i druge organizacije te je ovdje ponovno istaknuta komunistička partija kao najaktivnija i najosvještenija organizacija.

Kako je država imala obveze prema svojim građanima, tako su i građani imali obveze prema državi. Kao temeljni zakon SSSR-a, Ustav je igrao važnu ulogu u izgradnji države te su stoga građani bili odgovorni za zaštitu glavnih ustavnih načela. Od članaka 130. do 133. govori se o dužnostima građana Sovjetskog Saveza među kojima se navodi obaveza slijeđenja ustava,

⁴⁸ *Ibid.*

zakona, discipline, iskrenosti i poštovanja prema javnim dužnostima i pravilima socijalističkog društva. Svaki građanin treba braniti socijalističku imovinu, smatrati opći vojni rok kao čast služenja u Crvenoj armiji te braniti državu od unutarnjih i vanjskih neprijatelja. Pribjegavanje neprijatelju, kršenje zakletve, podrivanje vojne moći SSSR-a te špijunaža smatraju se najgorim zločinima i izdajom Sovjetskog Saveza.⁴⁹

3.4. Sudska vlast

U razdoblju od 1934. do 1936. primjećuje se zaokret prema većoj zakonitosti i djelomičnoj rehabilitaciji vladavine prava. Nakon desetljeća podržavanja "revolucionarne" izvanpravne prakse i masovnih uhićenja seljaka tijekom kolektivizacije, novi zaokret teži za većom stabilnosti. Inovacije ustava uključivale su nova pravila za izbore sudaca, porast uloge obrane i sustav odobrenja uhićenja od strane prokuratora. Kao glavna svrha ustavne reorganizacije ističe se centralizacija i kontrola nad sucima, prokuratorima i istražiteljima.⁵⁰

Deveto poglavlje Ustava odnosi se na sudske organe Sovjetskog Saveza čije je djelovanje objašnjeno unutar članaka 102. do 117. Vrhovni sud SSSR-a je prema Ustavu najviši stupanj sudske vlasti zadužen za provođenje pravde i nadzor nad nižim sudskim instancama. Sudove na nižim instancama državne vlasti čine vrhovni sudovi saveznih republika, savezni i regionalni sudovi, sudovi autonomnih republika i autonomnih regija, posebni sudovi SSSR-a osnovani odlukom Vrhovnog sovjeta SSSR-a te narodni sudovi. Prema Ustavu, sve razine sudova trebali su birati odgovarajući sovjeti, međutim suce narodnih sudova, najnižu instancu, trebali su birati neposredno, ravnopravno, tajnim glasovanjem cijelog biračkog tijela svake regije. Dakle, Vrhovni Sovjet SSSR-a vrši izbor sudaca Vrhovnog suda SSSR-a na razdoblje od pet godina, dok savezne, autonomne i regionalne sudove biraju njihova najviša zakonodavna tijela, sovjeti nižih razina, dok članak 109. propisuje kako narodne sudove biraju građani kroz tajno i opće glasanje koje se održava svake tri godine.

Na sudovima se koristi jezik saveznih i autonomnih republika kojima pripadaju te je optuženome osigurano pravo na upoznavanje i tumačenje sudskih materijala. Sva su suđenja

⁴⁹ Ustav/36, čl. 133.

⁵⁰ Velikanova, O., *op. cit.* (bilj. 2.), str. 125.

javna, no javnost može biti isključena ako za to postoje razlozi. Dio reorganizacije pravosuđa bilo je i osnaživanje institucije obrane na sovjetskim sudovima; starija klasa odvjetnika bila je uništena i sovjetski sudovi su pokazali nedostatak povjerenja prema braniteljima optuženih. Novim je ustavom optuženome osigurano pravo na obranu kao dio zaokreta sudskog postupka prema neovisnosti, no jasno dao do znanja da, iako obrana treba biti neovisna, “definirana” politička kontrola i “definirani” smjer obrane na dio državnih organa nužni jer „naša obrana trebala bi biti sovjetska obrana”.⁵¹

Prema članku 112. Ustava, suci su neovisni i podliježu samo zakonu. Neovisnost sudaca kao mogućnost donošenja odluka na temelju zakona bez da podliježu razrješenju ili vanjskoj kontroli od strane različitih institucija unutar vlasti — ključna je karakteristika učinkovite moderne države. Međutim, počevši od 1936. godine, lokalna partijska povjerenstva redovito su provjeravala rad sudova i prokuratora. Neki su suci pokušali ignorirati direktive partijskih povjerenstava i sovjetskih vlasti, pritom citirajući ustav kao pravnu osnovu takvog čina. Neovisnost je stoga ostala neostvarena i nakon 1936. sve dok je novačenje, proračun i nadzor nad pravnim dužnosnicima pod partijskom i sovjetskom kontrolom.⁵²

Ured prokuratora Sovjetskog Saveza reguliran je u člancima 113. do 117. Temeljem tih članaka, prokurator ima nadzor nad provođenjem zakona od strane narodnih komesara te je nadređen prokuratorskim uredima na svim razinama. Osobno bira prokureure za republike, teritorije i regije, dok odabir prokuratora na nižim instancama mora imati njegovu potvrdu. Svi su uredi nezavisni te odgovaraju samo vrhovnom prokuratoru, a njihov odabir izvršava se svakih pet godina. Vrhovni prokurator biran je od strane Vrhovnog Sovjeta SSSR-a na razdoblje od sedam godina. Njegov ured nalazio se van svih institucija i izvršne vlasti te je trebao služiti kao osigurač legitimiteta vlasti. Proces odvajanja njegovog ureda od klasičnih sudskih organa počeo je odcjepljivanjem njegovog ureda od Vrhovnog suda 1933. što je značilo i izuzimanje ostalih prokuratora iz ovlasti sudova. Iako je formalno bio izuzet iz izvršne vlasti često je djelovao upravo po nalogu centralne vlasti. Izuzeće je ujedno značilo i ovlast progona svake osobe unutar Sovjetskog Saveza, neovisno o njezinoj poziciji i utjecaju.

⁵¹ *Ibid.*, str. 126.

⁵² *Ibid.*

Nedostatak formalne kontrole nad uredom državnog prokuratora bilo je u suštaj suprotnosti s federalističkim elementima SSSR-a, utoliko što čini federalne razlike potpuno beskorisnima kada je u pitanju imunitet lokalnih dužnosnika.⁵³

3.5. Federativno uređenje i republike

Glavna karakteristika novog ustava u odnosu na federalizam bila je pojačanje trenda centralizacije.⁵⁴ Drugo poglavlje Ustava/36 obuhvaća članke 13. do 29. te se tiče organizacije Sovjetskog Saveza i njegovih saveznih republika. Ustav iz 1936. definira SSSR kao "saveznu državu nastalu na temelju dobrovoljnog udruživanja ravnopravnih sovjetskih socijalističkih republika."⁵⁵ Savezne republike bile su najviša jedinica unutar federalne države te su zbog toga brojne autonomne republike težile promicanju svoga statusa na saveznu razinu. Poseban položaj saveznih republika ocrta se u mnogobrojnim pravima poput prava na vlastiti ustav (članak 16.), jamstvo cjelovitosti teritorija (članak 18.), te pravo na "slobodno se odvojiti od SSSR-a (članak 17.). Uz to, u članku 21. propisano je kako je svaki državljanin saveznih republika od sada ujedno i državljanin Sovjetskog Saveza. U člancima 22. do 29. popisane su sve autonomne republike i regije koje se nalaze u osam saveznih republika.

Članak 14. je od izuzetne važnosti jer postavlja uvjete u kojima je Savez superioran nad republikama. Na vanjskom planu jedini odlučuje o ugovorima i odnosima s drugim državama. U međurepubličkim odnosima ističe svoj primat kroz odobravanje promjena granica između republika kao i uspostavljanja novih autonomnih regija i teritorija. Također nadzire pravo na primanje novih članica u Savez. U drugome će se cijelu rada vidjeti praktična implikacija ovog članka na primjeru Krima.

Staljin je u svome govoru na Osmom Kongresu Sovjeta odbio ukidanje članka 17. prema kojemu savezne republike imaju pravo na slobodno odcjepljenje od ostatka SSSR-a. Tvrdio je kako je to temelj dobrovoljnog saveza između sovjetskih republika te da bi micanje samo naštetilo odnosima unutar SSSR-a. Budući da niti jedna republika ne pokazuje želju za

⁵³ Aspaturian, V. V., *The Theory and Practice of Soviet Federalism*, *The Journal of Politics*, br. 1, 12/1950., 20-51, str. 37-38.

⁵⁴ *Ibid.*, str. 31.

⁵⁵ Ustav/36, čl. 13.

odcjepljenjem, niti se događaju međusobne prijete, ovaj članak treba ostati važeći kao dokaz ravnopravnosti među saveznim republikama.⁵⁶

Ustavni amandman o kojem se naširoko raspravljalo u veljači 1944. premješta nadležnost u vanjskim poslovima i obrani sa svesaveznih komesarijata na savezno-republikanskih komesarijate. Svaka od federativnih republika bila je ovlaštena održavati odvojene vojne ustanove, kao i zasebna diplomatska predstavništva u inozemstvu. Dok su neki ovakav potez prepoznali kao ustupak ukrajinskom nacionalizmu, drugi su to shvatili kao potez koji zaustavlja pa čak i predstavlja obrat trendu centralizacije.⁵⁷ Čak i letimičnim pregledom može se uočiti kako se Vlada odrekla samo fiktivnih instrumenata ovlasti. Zadržavanje jednostranačkog sustava služi kako bi se osiguralo da poslovi odvojenog diplomatskog zastupanje saveznih republika ne dovedu do neovisnosti u vanjskoj politici.⁵⁸ Sam amandman predviđa da Unija zadržava za sebe prerogativ uspostavljanja "općeg postupka u međusobnim odnosima saveznih republika i stranih država."⁵⁹

Kako ovakav amandman ne bi dao poticaj rasplamsavanju nacionalističkih težnji, Ustav iz 1936. jasno je priznao vrhovnu vlast federacije čineći obveznim da politički subjekti unutar Unije ipak imaju sovjetski karakter. To je značilo da su ustavi svih jedinica od Saveznih Republike pa naniže morali biti u skladu s onim SSSR-a. (članak 16.). Federaciji je dana isključiva vlast u svim važnim pitanjima (članak 14.) i njezini zakoni obvezuju na cijelom području SSSR-a. U slučaju sukoba zakona s onima SSSR-a, takvi zakoni automatski bivaju ništavni (članci 19. i 20.).

Najveći čimbenik centralizacije i kontrole nad saveznim republikama jest utjecaj visoko centralizirane stranačke strukture na fleksibilnu strukturu federalizma. Takvo nametanje monolitne stranke u federalni okvir osigurava temeljnu ujednačenost u mislima i djelovanju

⁵⁶ Staljinov govor na 8. Izvanrednom Kongresu Sovjeta 1936., <http://soviethistory.msu.edu/1936-2/stalin-constitution/stalin-constitution-texts/stalin-on-the-draft-constitution>, pristupljeno 24.06.2022.

⁵⁷ Aspaturian, V. V, *op.cit.* (bilj. 53.), str. 32.

⁵⁸ *Ibid.*, str. 33.

⁵⁹ Ustav/36, čl. 14a

rada nacionalnih jedinica na svim razinama sovjetskog upravnog aparata. Sovjetske vođe zanimala je uniformnost u ideološkoj supstanciji, bez obzira na raznolikosti oblika.⁶⁰

4. KRIMSKO PITANJE

4.1. Administrativna inkorporacija Krima u Rusko Carstvo

Krimski se poluotok tijekom stoljeća nalazio na raskrižju političkih interesa raznih država zbog svog strateškog geografskog položaja i jedinstvenih klimatskih uvjeta. Stanovnici Krima tijekom stoljeća uključivali su Kimerijce, Skite i stare Grke, čije su se kolonije nalazile na Crno more. Godine 1425. na njegovu je teritoriju nastao Krimski Kanat koji je od 1478. godine bio u vazalnom odnosu prema Osmanskom Carstvu. Upravo se ovdje odvijala etnogeneza krimskih Tatara, Krimčaka i Karaima. Općenito je stanovništvo poluotoka bilo etnički šaroliko: u primorskim gradićima i naseljima odavno su živjele brojne zajednice Armenaca, Grka i Talijana. Krimski Tataci često su napadali ukrajinske, poljske i ruske teritorije kao dio vojnih pohoda i zarobljavanja velikog broja robova.⁶¹ Kao rezultat rusko-turskih ratova, Krim je zauzelo Rusko Carstvo 1783., a značajan dio stanovništva Krimskih Tatara preselilo se ili je bilo prisiljeno preseliti u Osmansko Carstvo.

Jedan od glavnih razloga u pozadini osvajanja krimskog poluotoka bila je težnja ruske vlade da likvidira zadnju prepreku na putu prema intenzivnoj kolonizaciji sjeverne obale Crnog mora.⁶² Tijekom 18. stoljeća Rusko Carstvo imenuje sebe imperijem i dinamizira svoju osvajačku politiku, pripajajući tuđe teritorije. Izlazak na Crno more bio je prioritet ratova s Turskom 1686–1700. te iz istog razloga ruska vojska prodire do Krima i 1771. poluotok biva pokoren.

U srpnju 1774. godine, pokraj bugarskog sela Kučuk-Kajnardži, sklopljen je mirovni sporazum između Turske i Rusije.⁶³ Visoka Porta priznala je Krimski Kanat kao neovisnu državu. Bezborod'ko, državni tajnik carice Katarine II. i budući kancelar Ruskog Carstva i G.

⁶⁰ Aspaturian, V. V., *op.cit.*, str. 39.

⁶¹ Korolenko, B.; Jakubova, L., *Ruske aneksije Kryma, u; Krim kroz povijest: (prijevodi s ukrajinskoga)*, (ur. Jevgenij Paščenko), Zagreb: Filozofski fakultet, Katedra za ukrajinski jezik i književnost, 2020., str. 58.

⁶² *Ibid.*

⁶³ *Ibid.*

Potemkin predložili su pripojenje Krima Carstvu. U prvoj etapi postavljen je zadatak da se uništi ekonomija Kanata i jedinstvo krimskih Tatara te da se Krim izvede iz turskog protektorata. Prvi korak u realizaciji projekta aneksije Krima organizirao je A. Suvorov, iselivši krimske kršćane od kojih su većina bili Grci.

Službeni povod kojim je carska vlada namjeravala pripojiti Krim Ruskom imperiju po tumačenju Katarine II. bio je sljedeći: „Pretvaranje Krima u slobodno i neovisno područje nije donijelo mira Rusiji, već je rezultiralo novim brigama s pozamašnim gubicima. Povijesno iskustvo iz razdoblja prije 1774. pokazalo nam je da neovisnost nije odviše svojstvena tatarskim narodima pa kako bismo ju obranili, trebamo uvijek biti naoružani i u vrijeme mira iscrpljivati vojsku napornim manevrima, stvarajući velike troškove kao u vrijeme rata... Uzimajući u obzir sve te okolnosti, donijeli smo odluku da drugačije pristupimo krimskom problemu i ne dopustimo da se krimski poluotok pretvori u gnijezdo pljačkaša i pobunjenika, već ga pretvoriti u dio ruske države. Takvim shvaćanjem, mi s punim uvjerenjem svima izjavljujemo našu volju o pripajanju krimskog poluotoka i njegova priključenja Rusiji.“⁶⁴

Krimski poluotok ušao je u sastav Ruskog Carstva 9. travnja 1783. Gotovo godinu dana poluotokom je vojnim snagama upravljalo muslimansko vijeće stvoreno upravo s tom namjerom. Drugog veljače 1784. dana je zapovijed u skladu s kojom je stvorena Taurijska oblast u čiji su sastav ušli krimski poluotok, Taman i zemlje sjeverno od Perekopa pa sve do Katerynoslavskog namjesništva. Prvi gubernator Taurijske oblasti bio je Grigorij Potemkin. Značajni dijelovi tatarskog stanovništva napustili su Krim izbjegavši u Osmansko Carstvo kao posljedica ekonomskih, kulturnih i vjerskih diskriminacija od strane ruskih vlasti.⁶⁵ U tom se kontekstu „rusifikacija“ odnosila na političku, ekonomsku, kulturološku i religijsku dominaciju nad poluotokom, što se nastojalo postići otvaranjem granica imigrantima iz raznih ruskih pokrajina i drugih europskih zemalja.⁶⁶ Tim je potezom ujedno stvorena krimska kulturološka

⁶⁴ *Ibid.*, str. 104.

⁶⁵ Hilpold, P., *Ukraine, Crimea and New International Law: Balancing International Law with Arguments Drawn from History*, Chinese Journal of International Law Advance Access, Oxford University Press, 2015., str. 3.

⁶⁶ *Ibid.*

stvarnost, ali je također postignuta ekonomska gravitacija poluotoka ka geografskoj regiji koja će kasnije činiti državu Ukrajinu.⁶⁷

4.2. Odluka *O predaji Krimске oblasti iz sustava Ruske Federacije – sustavu Ukrajinske SSR*

S padom carizma 1917. širom Krima odjekuje političko kovitlanje zemlje – od nacionalnih do političkih previranja.⁶⁸ U listopadu 1921. godine stvorena je Krimska Autonomna Socijalistička Republika kao posljedica implementacije zapadnjačke ideje o nacionalnom samoodređenju, koju je uvelike u prvim godinama svoje vladavine promovirao Lenjin.⁶⁹ Takva je odluka imala za cilj obnavljanje gospodarstva, uz preporod polietničke strukture stanovništva, no takva je tendencija presječena represivnom politikom Staljina koja je iskorjenjivala sve izraze nacionalne posebnosti.⁷⁰ Staljin je 1945. ukinuo krimsku autonomiju i poluotok je postao puka oblast Ruske Federacije. Široko ispražnjen poluotok privukao je doseljenike iz unutrašnje Rusije i Ukrajine koji su opet, tijekom godina, razvili djelomično zaseban krimski identitet.⁷¹

Partijski je vrh u Kremlju u veljači 1954. donio odluku *O predaji Krimске oblasti iz sustava Ruske Federacije – sustavu Ukrajinske SSR*. Krim je bio uključen u gospodarski kompleks Ukrajine s naredbom da se regija obnovi iz proračuna te sovjetske republike.⁷² Predaja Krima je najavljena u sovjetskom tisku krajem veljače 1954., osam dana nakon što je Prezidij Vrhovnog sovjeta SSSR-a 19. veljače usvojio spomenutu odluku.⁷³ Pravni temelj ovakvoj odluci treba tražiti u tekstu Ustava/36. Naime, temeljem članka 14., Savez ima primat u odobravanju promjena granica između republika kao i uspostavljanja novih autonomnih regija i teritorija.

⁶⁷ *Ibid.*

⁶⁸ Paščenko, J., Krim kroz povijest, u: Krim kroz povijest: (prijevodi s ukrajinskoga), (ur. Jevgenij Paščenko). Zagreb: Filozofski fakultet, Katedra za ukrajinski jezik i književnost, 2020., str. 22.

⁶⁹ Hilpold, P., *op.cit.* (bilj. 65.), str. 4.

⁷⁰ Paščenko, J., *op.cit.* (bilj. 68.), str. 23.

⁷¹ Hilpold, P., *op.cit.*, str. 5.

⁷² Paščenko J., *op.cit.*, str. 24.

⁷³ Kramer, M., Why did Russia give away Crimea sixty years ago?, The Transfer of Crimea from Soviet Russia to Soviet Ukraine, 1954., dostupno na <https://www.wilsoncenter.org/publication/why-did-russia-give-away-crimea-sixty-years-ago>, pristupljeno 23.07.2022.

Hruščovljeva odluka, koji je preuzeo vlast nakon smrti Staljina, temeljila se na argumentu kako su i Ukrajina i Krim poljoprivredna područja, no važniji je argument onaj koji nadograđuje Lenjinovo ranije zblizavanje s ukrajinskim nacionalistima.⁷⁴ Predaja Krima Ukrajini predstavljala je gestu iskupljenja za Staljinov brutalan odnos prema Ukrajincima tijekom sovjetske kolektivizacije poljoprivrede koja je rezultirala razdobljem gladi, Holodomora⁷⁵ i represije ukrajinskih nacionalista tijekom Ruske revolucije.⁷⁶

Deklasificirani dokumenti sa sastanka Prezidija Vrhovnog sovjeta 19. veljače 1954. ostavljaju nam samo dva službena obrazloženja predaje Krima:

(1) ustupanje Krima bilo je "plemeniti čin od strane ruskog naroda u spomen na 300. godišnjicu "ponovnog ujedinjenja Ukrajine s Rusijom" (referenca na Perejaslavski ugovor koji su 1654. potpisali predstavnici Ukrajine kozački hetmanat i moskovski car Aleksej I.) i "pokazati bezgranično povjerenje i ljubav koju ruski narod osjeća prema ukrajinskom narodu"; i

(2) prijenos je bio prirodan rezultat "teritorijalne blizine Krima Ukrajini, sličnosti njihovih gospodarstava i bliskih poljoprivrednih i kulturnih veza između Krimskog područja i UkrSSS-a."

Nijedan od ovih razloga ne opravdava u potpunosti akt predaje. Iako je 1954. godine bila 300. obljetnica Perejaslavskog mira, ne postoji nikakva veza između tog ugovora i Krimskog poluotoka. Perejaslav, u središnjoj Ukrajini nedaleko od Kijeva, nije ni blizu Krima, a ugovor nije imao nikakve veze s poluotokom koji je došao pod rusku kontrolu tek 130 godina kasnije. Štoviše, opis sporazuma koji je proizveo "ujedinjenje Rusije i Ukrajine" je hiperboličan. Ugovor je dao važan korak u tom smjeru, ali su morale proći godine daljnjih borbi i ratovanja prije nego što je došlo do potpunog ujedinjenja. Retrospektivno se Perejaslavski ugovor često povezuje s rusko-ukrajinskim jedinstvom, ali teško je shvatiti zašto

⁷⁴ Grander, H., *Crimea, Global Rivalry, and the Vengeance of History*, New York, 2015., str. 43.

⁷⁵ Holodomor, poznat i kao Gladomor;; umjetno stvorena glad koja je obuhvatila stanovništvo sovjetske Ukrajine, sjevernog Kavkaza te područje oko donjeg toka rijeke Volge između 1932. – 1933. godine., za više v. Grander, H., *Crimea, Global Rivalry, and the Vengeance of History*, New York, 2015., str. 43.

⁷⁶ Grander, H., *op. cit.* (bilj. 74.), str. 43.

bi itko u SSSR-u predložio proslavu 300. obljetnice dokumenta prijenosom Krima iz RSFSR-a u UkrSSR.⁷⁷

Ideja da je predaja bila opravdana isključivo kulturnim i gospodarskim srodnostima Krima s Ukrajinom jest, prema Krameru, također nategnuta. U 1950-ima, stanovništvo Krima, otprilike 1,1 milijun, sastojalo se u 75-postotnoj većini od etničkih Rusa i 25 posto Ukrajinaca.⁷⁸ Značajna populacija Tatara stoljećima je živjela na Krimu do svibnja 1944., kada ih je staljinistički režim masovno deportirao u neplodna mjesta u središnjoj Aziji. Staljin je također prisilno deportirao manje populacije Armenaca, Bugara i Grka s Krima, dovršavajući tako etničko čišćenje poluotoka.⁷⁹ Stoga je 1954. Krim bio više "ruski" nego što je bio stoljećima. Poluotok je imao važne gospodarske i infrastrukturne veze s Ukrajinom, ali su kulturne veze općenito bile mnogo jače s Rusijom nego s Ukrajinom, a Krim je bio mjesto velikih vojnih baza od carskih vremena nadalje, nakon što je postao simbol ruske imperijalne vojne moći protiv Osmanlija.⁸⁰

Tada su, naime, bili u planu kanali za brodarski promet između Volge i Krima pa je bilo praktičnije da se tim projektom bavi samo jedna sovjetska republika – Ukrajina – a ne dvije, što bi bio slučaj da je Krim i dalje pripadao Republici Rusiji. Najvažniji je zadatak bio prokopati kanal koji bi doveo vodu na poluotok. Sjevernokrimski kanal bio je kopan tijekom 1957.–71. i dnjeparska je voda dala poticaj za razvoj gospodarstva. Svestrano se ulagalo u brojne grane gospodarskoga oporavka i infrastrukture.⁸¹

4.3. Utjecaj raspada Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika na položaj Krima

Zbog geostrateških, političko-ekonomskih, povijesnih, pravnih i etničkih razloga, ruski se pannacionalisti nikada u potpunosti nisu složili s Hruščovljevom odlukom, unatoč priznanju o usklađenosti odluke s Ustavom/36 danom od strane Vrhovnog Sovjeta.⁸² Pa ipak,

⁷⁷ Kramer, M., *op.cit.* (bilj. 73.)

⁷⁸ *Ibid.*

⁷⁹ *Ibid.*

⁸⁰ *Ibid.*

⁸¹ Paščenko, J., *op.cit.*, str. 26.

⁸² Grandner, H., *op.cit.*, str. 44.

odluka se uglavnom nije smatrala toliko problematičnom sve dok je Ukrajina bila integrirana u Sovjetski Savez i sve dok je luka Sevastopolj ostala pod jurisdikcijom Moskve.⁸³ Međutim, u procesu raspada Sovjetskog saveza vlada SAD-a i ukrajinski nacionalisti počeli su se zalagati za ukrajinsku neovisnost i oslobađanje Sevastopolja od ruske kontrole.⁸⁴

Raspad SSSR-a ponovno je probudio etnički nacionalizam koji je do tada bio uspješno prevladan socijalističkim duhom bratstva svih članova besklasnog društva.⁸⁵ Kolaps socijalističke države rezultirao je stvaranjem ruskih i ne-ruskih etničkih dijaspora i otvorio put državama u nastajanju, direktno utječući na istočnu Europu, Balkan, Kavkaz i središnju Aziju.⁸⁶

Sve do 1991., ruska je zajednica držala dominantan položaj na Krimu u odnosu na Tatare i Ukrajince, no raspadom SSSR-a riskirano je da ih svede na manjinu unutar Ukrajine i stoga su bili motivirani boriti se za snažnu autonomiju.⁸⁷ Na sveukrajinskom referendumu o neovisnosti 1. prosinca 1991. godine 54% birača Krima i 57% birača Sevastopolja potvrdili su državnu neovisnost Ukrajine.⁸⁸ U Krimskoj oblasti 20. siječnja 1991. pak, voljom 94% birača, Krim vraća status Autonomne Sovjetske Socijalističke Republike i tadašnje Vrhovno Vijeće ASSR Krima 26. veljače 1992. godine bez suglasnosti ukrajinskih vlasti mijenja službeni naziv područja u Republiku Krim.⁸⁹ Dana 5. svibnja 1992. godine Krimski parlament proglašava neovisnost i donosi prvi krimski Ustav koji je sadržavao odredbu o institucijama poput Predsjedništva Krima i Krimskog parlamenta.⁹⁰

Ruska većina na Krimu, međutim, inzistirala je na istaknutijem statusu i partnerstvu jednakih koje bi s vremenom moglo prerasti i u status konfederacije. Asertivan stav krimskih Rusa bio je prepoznat od strane Rusije i u tom je kontekstu najveći korak bila rezolucija ruske

⁸³ Važnost Sevastopolja jest u strateškom položaju na Crnom moru zbog kojeg je još od 1783. središte ruske Crnomorske flote, za više v. Krim kroz povijest: (prijevodi s ukrajinskoga), (ur. Jevgenij Paščenko). Zagreb: Filozofski fakultet, Katedra za ukrajinski jezik i književnost, 2020.

⁸⁴ Grander, H., *op.cit.*, str. 44.

⁸⁵ Hilpold, P., *op.cit.*, str. 6.

⁸⁶ Grander, H., *op.cit.*, str. 46.

⁸⁷ Hilpold, P., *op.cit.*, str. 6.

⁸⁸ Paščenko, J., *op.cit.*, str. 25.

⁸⁹ Drohobycky, M., *Crimea: Dynamics, Challenges and Prospects*, Rowman & Littlefield, 1995., str. xxvi.

⁹⁰ Mikelić, V., *Housing, Land and Property in Crimea*, UN Habitat, London, str. 11.

Dume iz svibnja 1992. kojom se prijenos Krima Ukrajini 1954. proglašava nezakonitim.⁹¹ Naime, ruski je parlament u pitanje doveo “legalnost” prijena Krima iz Rusije u Ukrajinu za vrijeme Hruščova, ispitujući je li takav prijenos potencijalno prekršio odredbe Sporazuma iz Minska iz prosinca 1991.⁹²

Iako je ovakva deklaracija, kao i izjava Dume iz nadolazeće godine prema kojoj je Krim još uvijek smatran dijelom Rusije⁹³, pravno irelevantna, iste su odražavale napet odnos između Ukrajine i Rusije gdje niti jedna strana nije namjeravala ući u smislen dijalog s drugom.⁹⁴

Dana 19. svibnja 1992. ukrajinski parlament poništava proglašenje neovisnosti Krima i u ožujku 1995. donosi Zakon Ukrajine o statusu Krima kojim je ukinuo krimski Ustav, zatvorio Ured predsjednika.⁹⁵ U listopadu 1995. Krimski parlament usvojio je novi Ustav koji nije bio u skladu s Ustavom Ukrajine te ga stoga ukrajinska Vrhovna rada, ukrajinski parlament, potvrđuje tek u prosincu 1998., nakon unesenih odgovarajućih izmjena i dopuna.⁹⁶

4.4. Tijek ukrajinske krize

Rusko-ukrajinski odnos se, međutim, pogoršao zbog gospodarskih pitanja. Dok je ruski predsjednik Vladimir Putin je nastojao integrirati Ukrajinu u euroazijski sporazum o slobodnoj trgovini, Ukrajinska vlada obratila se Europskoj uniji radi bliže gospodarske suradnje. Ukrajina u studenom 2013. godine, pod vodstvom predsjednika Viktora Janukoviča, odbija potpisati Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju s Europskom Unijom koji je trebao biti potpisan na sastanku vrha EU-a održanom u Vilniusu 28. i 29. studenog 2013. godine⁹⁷, odlučivši se za očuvanje gospodarskih odnosa s Ruskom Federacijom. Naime, Rusija je odlučila Ukrajinu podsjetiti na očitu ekonomsku ovisnost o Federaciji, ukazavši kako se

⁹¹ *Ibid.*

⁹² Minsk Agreement on Strategic Forces (30. prosinac 1991.), <http://www.bits.de/NRANEU/START/documents/strategicforces91.htm>., pristupljeno 23.07.2022.

⁹³ Ova izjava datira iz 1993. godine., za više v. Bill Bowring, *The Crimean autonomy*, Marc Weller/Stefan Wolff (eds.), *Autonomy, Self-Governance and Conflict Resolution*, 2005., str. 82.

⁹⁴ *Ibid.*

⁹⁵ Miloglav, H.; Pasko, T., *Protupravnost intervencije i aneksije međunarodnom pravu: slučaj Krima*, Paragraf god.1, br. 1/2017., str. 159-190., str. 160.

⁹⁶ *Ibid.*, str. 161.

⁹⁷ Miloglav, H. Pasko, T., *op.cit.* (bilj. 95.), str. 161

Ukrajina nalazi u nezavidnoj ekonomskoj situaciji s visokim deficitom tekućeg računa i visokim kreditnim obavezama za vanjski dug.⁹⁸ Janukovič stoga odbija potpisivanje Sporazuma s Europskom Unijom. Takva je odluka na površinu iznesla podijeljenost između zapada i istoka unutar same zemlje; zapadno orijentirani prosvjednici zahtijevali su ostavku predsjednika Janukoviča.⁹⁹

Udaljavanje od Europske Unije potaknulo je prosvjede proeuropski orijentiranog ukrajinskog stanovništva te je dovelo do prvih prosvjeda na Majdanu, glavnom trgu u Kijevu. Stanovništvo ubrzo shvaća kako odbijanje potpisivanja sporazuma s EU ujedno znači produbljanje suradnje (i ovisnosti) o Ruskoj Federaciji te prosvjedi počinju buktati. Policija ubrzo započinje s intervencijom te napada nekoliko stotina mirnih prosvjednika i tom prilikom 30 ljudi biva ozlijeđeno, uključujući studente i novinare, dok su deseci uhićeni.¹⁰⁰ Cilj građana bio je pokazati nezadovoljstvo s aktualnom vladom te prosvjednici zahtijevaju ostavku iste, kao i raspisivanje izvanrednih predsjedničkih i parlamentarnih izbora.

U siječnju 2014. godine policija potvrđuje prve žrtve revolucije na Majdanu. Dvoje prosvjednika pogiba od rana zadobivenih od metaka, a ukrajinska policija odbacuje svaku mogućnost da su prosvjednike ubili pripadnici policije jer takvo streljivo nije u uporabi ni u jednoj jedinici Ministarstva unutarnjih poslova.¹⁰¹ 16. siječnja 2014. ukrajinski politički vrh reagira na neredu u obliku devet restriktivnih protuprosvjednički orijentiranih zakona koji su branili postavljanje šatora, blokiranje vladinih zgrada, glasno puštanje glazbe te ograničavanje upotrebe interneta.¹⁰² Prosvjedi su, naprotiv, jačali te je nezadovoljstvo građana potaknulo Vrhovnu radu da na izvanrednoj sjednici suspendira svih devet protuprosvjedničkih zakona.¹⁰³

Premijer Azarov podnio je 28. siječnja ostavku, no prosvjednici i politička opozicija i dalje ostaju nezadovoljni. Ruski predsjednik Putin sa svoje strane nudi Ukrajini dodatne

⁹⁸ *Ibid.*

⁹⁹ Đipalo, S., Pravedni rat – osvrt na staru doktrinu u suvremeno doba i slučaj ruske intervencije u Ukrajini 2014. godine, *Zagrebačka pravna revija*, svezak 4, br.1., 2015; 65-90, str. 76.

¹⁰⁰ Miloglav, H. Pasko, T., *op.cit.*, str. 162.

¹⁰¹ *Ibid.*

¹⁰² Åslund, A., *Ukraine: What Went Wrong and How to Fix It*, Peterson Institute for International Economics, Washington DC, 2015., str. 105.

¹⁰³ *Ibid.*

gospodarske povlastice (u obliku nižih cijena plina i otplate ukrajinskog duga).¹⁰⁴ Od 14. do 16. veljače 2014. pušteni su na slobodu svi prosvjednici zadržani u pritvoru od prosinca 2013., ostali prosvjednici napustili su kijevsku gradsku vijećnicu (zaposjednutu također još u prosincu 2013.) i ostale javne zgrade. Samo dva dana nakon, 18. veljače, iz nejasnih razloga sukobi su eruptirali s do tada najvećim brojem poginulih, i civila i pripadnika policije.¹⁰⁵ Oko 25.000 prosvjednika ostalo je zarobljeno na Majdanu, a dva dana poslije, 20. veljače, nasilje dostiže vrhunac i izvještava se o smrti više od 120 osoba, prema Izvještaju o stanju ljudskih prava od 15. svibnja 2014. godine.¹⁰⁶ Sljedećeg dana, 21. veljače, predsjednik Janukovič potpisuje sporazum s vođama opozicije, što rezultira smanjenjem vala nasilja, no već se sljedećeg dana pojavljuje na televiziji nazivajući stanje u zemlji državnim udarom.¹⁰⁷ Dana 22. veljače parlament je izglasao smjenu predsjednika Janukoviča i odmah imenovao svojeg predsjednika Oleksandra Turčinova privremenim predsjednikom Ukrajine te raspisao predsjedničke izbore za 25. svibnja.

Za to vrijeme u glavnom gradu Krima Sevastopolju naoružane osobe zauzimaju ključne zgrade u gradu, a pored glavnih zračnih luka na poluotoku uočavaju se neidentificirani pripadnici oružanih snaga, za koje mediji iz Europske unije i SAD-a odmah tvrde da su ruski vojnici, što predsjednik Putin nakon nekoliko dana šutnje opovrgava navodeći da se radi o samoorganiziranim postrojbama krimskog stanovništva.¹⁰⁸ Naime, razlog komešanja na krimskom poluotoku može se naći u izjavi od 4. veljače 2014. godine od strane predsjednika Vrhovnog vijeća Krima Vladimira Konstantinova koji izjavljuje da je predaja Krima Ukrajini 1954. bila pogreška koju treba ispraviti.¹⁰⁹

¹⁰⁴ Đipalo, S., *op.cit.* (bilj. 99.), str. 77.

¹⁰⁵ *Ibid.*

¹⁰⁶ Report on the human rights situation in Ukraine 15 May 2014, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/HRMMUReport15May2014.pdf. pristupljeno 24.07.2022.

¹⁰⁷ Đipalo, S., *op.cit.*, str. 77.

¹⁰⁸ *Ibid.*

¹⁰⁹ The Chronicles of Alienation, The annexation of Crimea from December 2, 2013, through April 4, 2014, The Ukrainian Week, <https://ukrainianweek.com/Politics/132098> pristupljeno 24.07.2022.

4.5. Aneksija Krima 2014. godine

Neidentificirani pripadnici oružanih snaga 27. veljače 2014. zauzimaju zgradu Vrhovnog vijeća i Vijeća ministara u Sevastopolju te na njih postavljaju ruske zastave. Dva dana nakon toga, ruski predsjednik Vladimir Putin dobiva odobrenje Ruske Federacije za upotrebu sile u Ukrajini radi zaštite ruskih interesa.¹¹⁰ Pritom ne daje posebno obrazloženje koji su ruski interesi ugroženi, a ruski veleposlanik u UN-u iznosi da je svrgnuti ukrajinski predsjednik Janukovič u pisanom obliku zatražio od ruskog predsjednika da upotrijebi silu.¹¹¹

Krimski parlament raspisuje referendum o pripojenju Krima Rusiji, koji se i održava 16. ožujka s rezultatom od 97 % danih glasova „za“. Krimski parlament poziva promatrače OSCE-a (Organization for Security and Co-operation Europe), no isti ipak nisu nazočili referendumu jer, kako je objasnila glasnogovornica Organizacije, „Krim nije mogao pozvati promatrače budući da se ne smatra punopravnom državom i stoga nije članica OSCE-a.“¹¹² Sukladno rezultatima referenduma, Krimski parlament 17. ožujka proglašava nezavisnost te najavljuje pristupanje Ruskoj federaciji.

Dan nakon proglašenja krimske neovisnosti, ruski predsjednik Putin, s predsjednikom Vrhovnog vijeća Krima Vladimirom Konstantinovim, premijerom Krima Sergejem Aksjonovim te koordinatorom Vijeća za uspostavu općinske uprave Sevastopolj Aleksejem Čalijem potpisuje Ugovor o pristupanju Republike Krim Ruskoj Federaciji.¹¹³ Ukrajinske vojne jedinice napuštaju teritorij Krima, a vođe država članica EU-a osuđuju rusku aneksiju krimskog poluotoka. Svrgnuti predsjednik Janukovič, iako u Rusiji, izražava svoje nezadovoljstvo razvojem događaja i nadu u povratak Krima pod ukrajinsku vlast.¹¹⁴

Pripajanje Krima Ruskoj Federaciji utjecalo je na buđenje proruskih tendencija na prostoru Ukrajine gdje su na istoku, osobito u gradovima Donjeck, Lugansk i Harkiv, prosvjednici zauzimali službene zgrade tražeći također referendum o neovisnosti.¹¹⁵ Zapadne

¹¹⁰ Miloglav, H.; Pasko, T., *op.cit.*, str. 164.

¹¹¹ Đipalo, S., *op.cit.*, str. 77.

¹¹² Miloglav, H.; Pasko, T., *op.cit.*, str. 164.

¹¹³ *Ibid.*

¹¹⁴ Đipalo, S., *op.cit.*, str. 77.

¹¹⁵ *Ibid.*

su zemlje izrazile bojazan od ponavljanja krimskog scenarija – da će doći do „tihog“ korištenja ruskih oružanih snaga koje bi ponovo dovelo do odcjepljenja teritorija. Dana 17. travnja u Ženevi, na diplomatskoj razini, Rusija, Ukrajina, SAD i EU sporazumijevaju se o koracima za ublažavanje krize u istočnoj Ukrajini, iako se sukobi na terenu nastavljaju. Predsjednik Putin, sa svoje strane, poziva prosvjednike u istočnoj Ukrajini na odgodu referenduma. Dana 25. lipnja ruski parlament dokida rezoluciju kojom je dopustio upotrebu ruskih snaga u Ukrajini.¹¹⁶

4.6. Ruska vojna intervencija na Krimu za vrijeme ukrajinske krize 2014. godine

Ruska Federacija je od početka vojne intervencije na Krimu koristila nekoliko različitih pravnih argumenata ne bi li opravdala svoja postupanja. Zakonitost svojih akcija Federacija najčešće opravdava trima konceptima međunarodnog prava: pravom na samoodređenje, spašavanjem državljana u inozemstvu i intervencijom po pozivu.¹¹⁷ Pravo na samoodređenje i problematika zakonitosti krimskog referenduma, kao izabrani koncept međunarodnog prava, bit će analizirani u posljednjem dijelu ovog rada.

Pravo naroda na samoodređenje istodobno je univerzalno usvojeno političko načelo i suvremena norma međunarodnog prava, nesumnjiva norma materijalnog prava.¹¹⁸ No istovremeno, pravo na samoodređenje je kontroverzno jer se ne zna tko točno ima pravo na samoodređenje, u kojim je slučajevima samoodređenje legalno i u kojem se postupku može ostvariti. Budući da nije u cijelosti definirano međunarodnim pravom, dolazi do problema u tumačenju prava na samoodređenje.¹¹⁹

Kao neotuđivi dio suverene države Ukrajine, Autonomna Republika Krim poput ostalih dijelova unitarne države, prema Ustavu Ukrajine¹²⁰, nije imala pravo samostalno odlučivati o vlastitom statusu.¹²¹ Tako u članku 2. Ustava Ukrajine stoji kako se suverenost Ukrajine proteže na čitavom teritoriju koji je unutar svojih granica nedjeljiv i nepovrediv. Promjena

¹¹⁶ *Ibid.*

¹¹⁷ Miloglav, H.; Pasko, T., *op.cit.*, str. 165.

¹¹⁸ Ibler, V., Pravo naroda na samoodređenje i zloubotreba tog prava, *Politička misao: časopis za politologiju*, Vol. 29, No. 2, Zagreb, 1992.;53-58, str 57.

¹¹⁹ Miloglav, Pasko, *op.cit.*, str. 165.

¹²⁰ Ustav Ukrajine, Vrhovna rada Ukrajine, 1996., dostupan na: <https://www.refworld.org/pdfid/44a280124.pdf>, pristupljeno 24.07.2022.

¹²¹ *Ibid.*

granica Republike Ukrajine moguće su, temeljem članka 73., Ustava, no isključivo na sveukrajinskom referendumu, što znači da se nijedna izmjena granica ne može priznati bez prava glasovanja svih ukrajinskih državljana s pravom glasa. Dakle, odlučivanje o granicama Krima, a tako i Ukrajine, zasigurno nije pitanje koje je u nadležnosti krimskih vlasti, stoga secesija Krima ne može biti ustavna. Raspisivanje referenduma jednako tako nije u skladu ni s Ustavom Autonomne Republike Krim, što potvrđuje Venecijanska komisija koja je u svome mišljenju naglasila da pravo na samoodređenje treba shvatiti prije svega kao unutarnje samoodređenje u okviru postojećih granica, a ne kao vanjsko samoodređenje kroz secesiju.¹²²

Međunarodna zajednica koju predstavlja UN, Vijeće Europe i Organizacija za sigurnost i suradnju u Europi (OEES) također nije priznala legalnost ovog referenduma efektivno ga proglašavajući ništavnim.¹²³ Apsolutno neosporiv nedostatak ovog referenduma nalazi se u ozračju koji je vladao u Krimu u vrijeme njegova održavanja. Teritorij Krima trpio je u to vrijeme flagrantnu povredu zabrane uporabe oružane sile, a održavanje referenduma u takvom kontekstu vodi prijevari i zlouporabi te referendum sam po sebi postaje instrument za zluporabu demokracije.¹²⁴ Opća skupština Ujedinjenih naroda donijela je 27. ožujka 2014. Rezoluciju 68/262 o teritorijalnom integritetu Ukrajine kojom je potvrdila ukrajinsku suverenost, političku neovisnost i teritorijalnu cjelovitost unutar međunarodno priznatih granica te je tako jasno definirala stajalište o nelegalnosti ruske aneksije Krima.¹²⁵

Također je važno napomenuti kako pravo na samoodređenje pripada „narodu“, no stanovništvo koje živi na području Krima teško se može kvalificirati narodom.¹²⁶ Službeno, stanovništvo Krima nije smatrano posebnim narodom ni od strane Ukrajine ni Rusije. Pravno gledano, stanovništvo Krima je integralno dio naroda Ukrajine koji ima pravo na samoopredjeljenje kao totalitet.¹²⁷

¹²² Miloglav, H.; Pasko, T., *op.cit.*, str. 168.

¹²³ Merezhko, O., *Crimea's Annexation by Russia – Contradictions of the New Russian Doctrine of International Law*, Max-Planck-Institut, 2015., str. 185.

¹²⁴ *Ibid.*

¹²⁵ Miloglav, H.; Pasko, T., *op.cit.*, str. 169.

¹²⁶ Merezhko, O., *op. cit.* (bilj. 123.), str. 183.

¹²⁷ *Ibid.*

Iako međunarodno pravo ne zabranjuje pravo na odcjepljenje, kada bi većina birača bilo kojeg teritorija mogla jednostrano odvojiti od postojeće države isključivo na temelju rezultata referenduma, broj secesija u svijetu bi bio mnogo veći, što bi rezultiralo nestabilnošću u međunarodnim odnosima.¹²⁸ Ruska okupacija Krima ukazala je na nedostatke suvremenog sigurnosnog sustava; u 21. stoljeću jedna je suverena država jednostavno okupirala dio druge suverene države, a institucije kolektivne sigurnosti reagirale su tromo.¹²⁹

¹²⁸ Miloglav, H.; Pasko, T., *op.cit.* str. 181.

¹²⁹ Vidnjans'kyj, S.; Martynov, A., Kako je krymska kriza (veljača/ožujak 2014.) utjecala na europsku i globalnu sigurnost, u: Krim kroz povijest: (prijevodi s ukrajinskoga), (ur. Jevgenij Paščenko). Zagreb: Filozofski fakultet, Katedra za ukrajinski jezik i književnost, 2020., str. 169.

5. ZAKLJUČAK

Inicijativa za reformom ustavnog uređenja SSSR-a počivala je na uvjerenju kako politički sustav u državi treba uskladiti s novim socijalističkim društvom. Ustav je na vanjskome planu trebao služiti kao oružje u borbi protiv rastućeg fašizma, dok je vladajućima predstavljao oruđe kojim će otvoriti put jačanju načela zakonitosti u državi. Ustav/36 sovjetskom društvu osigurava elemente klasične države¹³⁰; opće pravo glasa, dvodomni sustav, a među organe vlasti se uvodi red i određuje se njihova nadležnost. Vrhovni sovjet organ je ustavotvorne vlasti i samo taj organ ima isključivu zakonodavnu vlast, dok je u Prezidiju kao kolegijalnom državnom poglavaru koncentrirana izvršna vlast. Ustav/36 proklamira ideju dobrovoljnog udruživanja ravnopravnih sovjetskih socijalističkih republika, posebno dajući republikama pravo na slobodno odcjepljenje od SSSR-a. Pa ipak, Savez zadržava primat u međurepubličkim odnosima kroz odobravanje promjena granica između republika kao i uspostavljanja novih autonomnih regija i teritorija.

Krimski poluotok pripadao je Ruskome Carstvu 1783., a zatim SSSR-u sve do 1954., kada ga je predsjednik Nikita Hruščov predao SSR Ukrajini. Predaja dijela teritorija unutar jedinstvene socijalističke države tada je značila puku administrativnu preraspodjelu prostora. Situacija se mijenja 1992. godine. Ponukani raspadom SSSR-a, stanovnici Krima referendumom vraćaju status Autonomne Sovjetske Socijalističke Republike, uslijed čega parlament proglašava neovisnost i donosi krimski Ustav. Iako je Krim neovisnost zadržao samo 14 dana, nakon čega ukrajinski parlament poništava proglašenje neovisnosti, krimsko je stanovništvo ovim činom pokazalo volju naroda.

Situaciju na Krimu nadalje je rasplamsala kriza koja je uslijedila nakon što je neovisna Ukrajina odustala od pregovora o pristupanju Europskoj Uniji, podliježući tako pod ruskim pritiscima. Prosvjede proeuropskog stanovništva na Majdanu budnim je okom pratila međunarodna zajednica. Istodobno s neredima u glavnom gradu Ukrajine, na poluotoku izbijaju prosvjedi građana nezadovoljnih razvojem događanja u Kijevu. Stanovništvo Krima

¹³⁰ Kurtović, Š., *op. cit.*, str. 340.

ponovno iskazuje svoju političku volju na referendumu koji je za posljedicu imao proglašenje nezavisnosti Krima i ponovno integriranje u teritorij Ruske Federacije.

Vojna intervencija na teritoriju Ukrajine i aneksija Krima jedno je od najaktualnijih pitanja međunarodnog prava 21. stoljeća. Ruska Federacija je uspjela u vrlo kratkom roku okupirati dio teritorija susjedne države i pripojiti taj teritorij svom i to bez većih posljedica, pritom ne dajući argumente koji bi mogli poslužiti kao opravdanje ili pravni temelj takvom potezu. Pravo na samoodređenje, kao argument na kojem Ruska Federacija temelji aneksiju, suprotno je unutarnjim propisima Ukrajine. Odlučivanje o granicama ukrajinskog teritorija pa tako i raspisivanje referenduma, nije u nadležnosti krimskih vlasti. Riječ je, dakle, o zloupotrebi prava na samoodređenje. Ruska Federacija je intervencijom na teritoriju Ukrajine povrijedila njenu suverenost te bi se takvo ponašanje trebalo okarakterizirati kao protupravno. Međunarodna zajednica, na čelu s Ujedinjenim narodima, to je i učinila, no bez većih, zasad, međunarodnopravnih posljedica za Rusku Federaciju.

LITERATURA

Izvori prava:

1. Constitution (Fundamental law) of the Union of Soviet Socialist Republics, Adopted at the Extraordinary Eight Congress of Soviets of USSR, December 5, 1936., prev.H. Dawson, Kogarah 3.
2. Ustav Ukrajine, Vrhovna rada Ukrajine, 1996., dostupan na: <https://www.refworld.org/pdfid/44a280124.pdf>, pristupljeno 24.07.2022.

Knjige:

3. Åslund, A., Ukraine: What Went Wrong and How to Fix It, Peterson Institute for International Economics, Washington DC, 2015.
4. Drohobycky, M., Crimea: Dynamics, Challenges and Prospects, Rowman & Littlefield, 1995.
5. Grander, H., Crimea, Global Rivalry, and the Vengeance of History, New York, 2015.
6. Kurtović, Š., Opća povijest prava i države - II. knjiga – Novi vijek, Zagreb, 2002.
7. Lomb S., Stalin's Constitution: Soviet Participatory Politics and the Discussion of the 1936 Draft Constitution, Routledge, New York, 2018.
8. Merezko, O., Crimea's Annexation by Russia – Contradictions of the New Russian Doctrine of International Law, Max-Planck-Institut, 2015.
9. Mikelić, V., Housing, Land and Property in Crimea, UN Habitat, 2007.
10. Overy, R. J., Diktatori: Hitlerova Njemačka i Staljinova Rusija, ur: Neda Pavić; Janko Paravić, Zagreb, 2005.
11. Schmid, U., Constitution and narrative: peculiarities of rhetoric and genre in the foundational laws of the USSR and the Russian federation, Studies in East European Thought, br. 3-4, 62/2010., str. 431-451.
12. Velikanova, O., Mass Political Culture Under Stalinism, Popular Discussion of the Soviet Constitution of 1936, Palgrave Macmillan, 2018.

13. Wimberg, E., *Socialism, Democratism and Criticism: The Soviet Press and the National Discussion of the 1936. Draft Constitution*, *Soviet Studies*, br. 2, 44/1992., str. 313-332.

Zbornik radova:

14. *Krim kroz povijest: (prijevodi s ukrajinskoga)*, ur. Jevgenij Paščenko. Zagreb: Filozofski fakultet, Katedra za ukrajinski jezik i književnost, 2020.

Članci i znanstveni radovi:

15. Arch Getty, J., *State and Society Under Stalin: Constitutions and Elections in the 1930s*, *Slavic Review*, br. 1, 50/1991., str. 18-35.
16. Asaturian, V. V., *The Theory and Practice of Soviet Federalism*, *The Journal of Politics*, br. 1, 12/1950., str. 20-51.
17. Đipalo, S., *Pravedni rat – osvrt na staru doktrinu u suvremeno doba i slučaj ruske intervencije u Ukrajini 2014. godine*, *Zagrebačka pravna revija*, svezak 4, br.1., 2015., str 65-90.
18. Grubišić, P., *Najdemokratskiji ustav – Staljinska konstitucija iz 1936.*, Diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Zagreb, Odsjek za povijest, 2017.
19. Hilpold, P., *Ukraine, Crimea and New International Law: Balancing International Law with Arguments Drawn from History*, *Chinese Journal of International Law Advance Access*, Oxford University Press, 2015.
20. Ibler, V., *Pravo naroda na samoodređenje i zloupotreba tog prava*, *Politička misao: časopis za politologiju*, Vol. 29, No. 2, Zagreb, 1992., str. 53-58.
21. Miloglav, H.; Pasko, T., *Protupravnost intervencije i aneksije međunarodnom pravu: slučaj Krima*, *Stručni rad, Paragraf god.1*, br. 1, 2017., str. 159-190.

Mrežni izvori:

22. Kramer, M., *Why did Russia give away Crimea sixty years ago?*, *The Transfer of Crimea from Soviet Russia to Soviet Ukraine, 1954.*, dostupno na

<https://www.wilsoncenter.org/publication/why-did-russia-give-away-crimea-sixty-years-ago>, pristupljeno 23.07.2022.

23. Report on the human rights situation in Ukraine 15 May 2014, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights,

www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/HRMMUReport15May2014.pdf.

pristupljeno 24.07.2022.

24. The Chronicles of Alienation, The annexation of Crimea from December 2, 2013, through April 4, 2014, The Ukrainian Week,

<https://ukrainianweek.com/Politics/132098> pristupljeno 24.07.2022.